

СЕКЦІЯ 4 МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ПАРТИСИПАТИВНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ: ЗАЛУЧЕННІСТЬ ГРОМАДИ

FEATURES OF THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF THE PARTICIPATORY MODEL OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AS DETERMINANTS OF THE REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL, VETERANS OF ANTI-TERRORIST OPERATION/OPERATION OF JOINT FORCES AND THEIR FAMILY MEMBERS: COMMUNITY INVOLVEMENT

У статті розглянуто роль громади у розвитку соціального підприємництва ветеранів та членів їх сімей. Зазначено, що, відповідно до проведених опитувань, підприємницька діяльність відповідає інтересам зазначеної цільової групи та є перспективною для успішної їх реінтеграції у цивільне життя. Приділено увагу інструментам впливу громади на цей процес як з точки зору залучення усіх її членів, так і з точки зору зусиль окремих громадських організацій та волонтерів, а також характеристики самої громади. Наведено практичні приклади успішної діяльності громадських організацій з надання послуг з неформальної освіти, юридичного консультування, психологічної підтримки, інформаційного супроводу, менторської підтримки ветеранів та членів їх сімей, у тому числі, з відкриття власної справи, а також роль державних установ та закладів вищої освіти в рамках проєктної діяльності громадських організацій. Виділено напрямки волонтерського руху, які є законодавчо закріпленими та спрямованими на підтримку Збройних Сил України та соціальну реінтеграцію ветеранів. Визначено практичні рекомендації з впровадження партисипативної моделі розвитку соціального підприємництва на рівні громади, як то посилення соціальної згуртованості громади, проактивна позиція громади з підтримки ветеранського соціального підприємництва, залучення інших стейкхолдерів до даної діяльності (влада-освіта-бізнес), створення сприятливого середовища для ветеранів, наявність комунікаційного майданчику для обговорення нагальних питань та прийняття спільних рішень в середині громади та ін. Приділено увагу ролі вітчизняних та закордонних фінансових донорів в процесі замовлення та підтримки ініціатив, спрямованих на вирішення питань військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Ключові слова: соціальне підприємництво, військовослужбовці, ветерани, практичні рекомендації, громада, громадські організації, волонтери.

The article examines the role of the community in the development of social entrepreneurship of veterans and their families. It is noted that, according to surveys, entrepreneurial activity meets the interests of this target group and is promising for their successful reintegration into civilian life. Attention is paid to the instruments of community influence on this process, both in terms of involvement of all its members and in terms of efforts of individual non-governmental organizations and volunteers, as well as the characteristics of the community itself. Practical examples of successful activities of non-governmental organizations in providing non-formal education, legal counselling, psychological support, information support, mentoring support for veterans and their families, including starting their own business, as well as the role of government agencies and higher education institutions in the project activities of non-governmental organizations are provided. The article highlights the areas of volunteerism that are legally enshrined and aimed at supporting the Armed Forces of Ukraine and the social reintegration of veterans. Practical recommendations for the implementation of a participatory model of social entrepreneurship development at the community level are identified, such as strengthening social cohesion, a proactive position of the community in supporting veteran social entrepreneurship, involvement of other stakeholders in this activity (government-education-business), creation of a favourable environment for veterans, availability of a communication platform for discussing pressing issues and making joint decisions within the community, etc. Attention is paid to the role of domestic and foreign financial donors in the process of ordering and supporting initiatives aimed at addressing the issues of military personnel, veterans and their families.

Key words: social entrepreneurship, military personnel, veterans, practical recommendations, community, non-governmental organizations, volunteers.

УДК 364-78:316
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.41.20>

Дивнич Г.А.
к. наук з держ. упр., доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська
політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання успішної реінтеграції колишніх військовослужбовців, учасників АТО/ООС

та членів їх сімей до цивільного життя постало як нагальне після початку антитерористичної операції у 2014 році, і ще більше загострилося

з початком повномасштабної військової агресії РФ проти України у 2022 році. Відповідно до аналітичного дослідження, проведеного Українським ветеранським фондом, в Україні станом на 1 липня 2022 року налічувалось 438 834 учасників бойових дій [1]. Аналогічного дослідження за 2024 рік наразі немає, однак маємо цифру, надану Президентом Володимиром Зеленським в одному зі своїх виступів, а саме – приблизно 880 тисяч військовослужбовців [7]. Тобто, можемо говорити про зростання кількості військовослужбовців принаймні вдвічі. При цьому, мобілізація до лав Збройних Сил України продовжується, а отже тенденція до зростання буде і надалі. Відповідно, питання соціальної реінтеграції ветеранів, які з часом повертатимуться до своїх громад, залишається актуальним на сьогодні та в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники підходять до цього питання з різних сторін. У сфері державного управління, підкреслюється важливість державної підтримки колишніх військовослужбовців та членів їх сімей, серед іншого – наявність цілеспрямованої соціальної політики на підтримку ветеранів, державні програми з реінтеграції колишніх військовослужбовців та належна робота соціальних служб (Бриндіков Ю., Вікторова Л., Грищенко І., Захаріна Т., Кіку Я., Олексюк К., Слосанська Г., Скочко М.). Вчені також розглядають психологічні особливості військовослужбовців, які впливають на процес реінтеграції (Караджи О., Карауш А., Карачинський О., Карпюк Ю., Кравчук М., Кононенко С., Лазаренко С., Лисенко О., Прудіус Л.); роль закладів вищої освіти у даному процесі (Кравченко О., Нагорна С.); роль громадських організацій (Дивнич Г., Коленіченко Т.); зарубіжний досвід соціальної реабілітації екс комбатантів (Ворона П., Грицанюк В., Костишин Е.) тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, ми розуміємо, що вирішення такої складної проблеми вимагає комплексного підходу. Окрім того, більшої уваги заслуговує питання працевлаштування колишніх військовослужбовців та членів їх сімей, адже фінансова стабільність є важливим елементом особистого благополуччя. У лютому 2023 року Українським ветеранським фондом Міністерства у справах ветеранів України, було проведено друге анонімне онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет ветерана». Блок «Потреби ветеранів» висвітлює статистику щодо діяльності ветеранів, які наразі не служать: 28% респондентів зазна-

чили, що мають статус безробітного, а серед найбільш популярних сфер зайнятості перші місця посідають ІТ (6,7%), виробничі професії (6,2%), правоохоронні органи, митна, податкова служби (5,8%), власна справа (ФОП, самозайнята особа) (5,3%), громадський сектор (5,3%) та державна служба (5,3%). Окрім того, окремо винесене питання щодо бажання мати власну справу (як показало попереднє питання, така форма працевлаштування є доволі популярною серед колишніх військовослужбовців): більшість респондентів, а саме 63,6%, вказали, що хочуть мати власну справу, і ще 6,2% респондентів зазначили, що вже мають власну справу. Більш того, серед діючих військовослужбовців, перше місце щодо колишнього місця роботи посідає саме ФОП, самозайнята особа (12,9%), а на питання щодо бажання мати власну справу після завершення служби, 64,6% відповіли «однозначно так» і 13,9% підтвердили, що вже мають власну справу [5]. Таким чином, дане опитування продемонструвало потребу у більшій увазі до ветеранського бізнесу та готовність ветеранів до ведення підприємницької діяльності.

Вищезазначене відповідає роботі колективу молодих вчених, який проводить дослідження з теми «Партисипативна модель розвитку соціального підприємництва: детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей» (номер держреєстрації 0122U000596), в рамках якої обґрунтовується потенціал соціального підприємництва (СП) як інструменту успішної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, із залученням зацікавлених сторін з державного, громадського, освітянського та бізнес секторів в рамках матриці взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку СП. Обґрунтовуються переваги соціального підприємництва на противагу до стандартної бізнес діяльності для даної цільової групи. Розроблюється партисипативна модель розвитку СП як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, яка розглядатиме роль та інструменти залученості до даного процесу органів державної влади, громадських організацій та громадського сектору в цілому, бізнес установ та закладів вищої освіти, а також самих ветеранів.

Мета статті. Метою даної роботи є розглянути практичні аспекти залученості громадського сектору в рамках вище зазначеної партисипативної моделі та згенерувати відповідну систему інструментів.

Виклад основного матеріалу. Громадський сектор може розглядатися і як комплексне явище (громада), і як сукупність окремих об'єднань (громадські організації,

волонтерський рух, окремі соціальні групи тощо). Для успішної реінтеграції військовослужбовців та членів їх сімей важливим є залучення громадського сектору на різних рівнях. Проактивна позиція усієї громади з точки зору залучення колишніх військовослужбовців та членів їх сімей до свого життя, є важливою для відновлення соціальних зв'язків та створення мережі соціальної підтримки для успішної реінтеграції [3, с. 129-130]. При цьому, згуртованість громади (її характеристика, культура участі в громаді всіх структур громади, які сприяють процесу підтримки ветерана) виступає одним з чинників, які впливають на соціальну реінтеграцію ветеранів [9, с. 51]. Тобто, говорячи про залученість громади та результативність її зусиль з підтримки ветеранів, мусимо також відмітити якісну характеристику громади, яка впливатиме на процес реінтеграції.

Тому відмічаємо, що соціально згуртована громада характеризується наявністю відчуття приналежності окремого члена громади до спільноти, а також наявністю атмосфери взаємоповаги та взаєморозуміння у спільноті. У згуртованій громаді кожен громадянин є задіяним у місцевих процесах та прийнятті рішень, має рівні права та соціально-політичні можливості [8, с. 4]. Після реформи децентралізації, в Україні утворено низку нових територіальних громад, які часто мають своєрідну історію взаємовідносин та різний «стартовий капітал», а відповідно потребують часу і зусиль задля посилення своєї згуртованості. Маємо зазначити важливість державної підтримки на цьому шляху, а також залучення національних та міжнародних організацій. Наприклад, у 2017 році в межах діяльності Програми ООН із відновлення та розбудови миру, були започатковані Робочі групи з громадської безпеки та соціальної згуртованості як інструмент мобілізації громад. Метою створення робочих груп було об'єднання зусиль для підвищення рівня громадської безпеки та соціальної згуртованості на території, що зазнала впливу збройного конфлікту. Дана програма була розширена після повномасштабного вторгнення у 2022 році і продовжує демонструвати свою ефективність у налагодженні ефективної комунікації, взаємодопомоги та партнерства в рамках залучених громад задля покращення їх добробуту та безпекової ситуації [12]. Подібні програми є надважливими для сучасних українських громад, у тому числі з точки зору ефективності впровадження механізмів підтримки ветеранів, учасників АТО/ООС, а також можливості залучення коштів донорів для впровадження відповідних ініціатив.

Розглядаючи окремі складові громадського сектору, передусім, хотіли би приділити увагу громадським організаціям (ГО), діяльність яких набуває усе більших масштабів в Україні. Як активні представники громади, ГО долучаються до різних сфер діяльності держави, у тому числі, до підтримки ветеранів, військовослужбовців та членів їх сімей. Як показує анкетування, проведене вітчизняними науковцями у 2023 році серед військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, основні функціональні обов'язки з реінтеграції ветеранів респонденти покладають на державні організації та відповідні міністерства, водночас громадські організації слідують за ними за популярністю [6, с. 103]. І це не дивно, адже за останні роки громадськими організаціями реалізовано вже низку проєктів, які підтвердили свою ефективність. Так, у сфері неформальної освіти та соціальної адаптації, можемо виділити проєкт «Норвегія-Україна» з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні. Даний проєкт було реалізовано в Україні з 2003 по 2022 рік. Залучені заклади вищої освіти відповідали за освітню складову (професійну перепідготовку військовослужбовців та членів їх сімей на цивільні спеціальності), у той час як місцеві громадські організації займалися консультаціями з правових питань, психологічними тренінгами та індивідуальними консультаціями (за потреби), допомогою у працевлаштуванні або відкритті власної справи. Останній етап проєкту, який реалізувався у 2020 – 2022 роках передбачав також залучення органів державного управління задля інтеграції напрацьованої моделі (або її елементів) до державної системи [13]. Він демонструє високий потенціал співпраці ГО з закладами вищої освіти та органами державної влади задля вирішення комплексних питань.

Іншим прикладом залученості ГО до питань ветеранів, є реалізація окремих ініціатив за підтримки Українського ветеранського фонду у 2023 році. Наприклад, ГО «Асоціація приватних роботодавців» виграла конкурс на створення Центру підтримки підприємницьких ініціатив ветеранів «Новий відлік», ГО «НОМАДЛІВ» – впровадження менторської підтримки та консультування ветеранського підприємництва від старту до розвитку; ГО «Вінницький Центр Освітніх Технологій» – підтримуючі заняття для дітей та дорослих ветеранської спільноти Вінниці. Загалом, вісім громадських організацій отримали фінансування на свої проєкти; троє з них – спрямували зусилля саме на розвиток ветеранського підприємництва [2].

Важливо також відмітити активний розвиток ветеранських ГО, які утворені ветеранами

для ветеранів та своїх громад. Наприклад, на офіційному сайті Львівської обласної військової адміністрації, створено окрему сторінку, присвячену ветеранським громадським організаціям. Серед останніх: «Юридична сотня» – ГО, що надає соціальну та правову допомогу учасникам російсько-української війни та їхнім родинам; VETERAN HUB – простір для ветеранів та громадських організацій, що працюють у сфері ветеранських справ, де можна отримати консультацію психолога, юриста, допомогу у працевлаштуванні; «ВETERAN МЕДІА» – пишуть статті на актуальні теми про програми, проекти, події для ветеранів та їх сімей; ВГО «ОБ'ЄДНАННЯ ДОБРОВОЛЬЦІВ» – запустила проект, що спрямований на підтримку та соціалізацію захисників, які після фронту повернулися додому, членів їхніх родин та сімей загиблих Героїв російсько-української війни, надає послуги профорієнтації, пошуку роботи та відкриття власної справи, юридичний супровід, психологічну підтримку, проводить тренінги та культурні події тощо [4].

Таким чином, громадські організації (як створені простими активістами, так і ветеранами), підтримують колишніх військовослужбовців та членів їх сімей у сферах неформальної освіти, психологічної допомоги, юридичної допомоги, інформаційної підтримки, культурних заходів тощо, залучаючи кошти як вітчизняних, так і зарубіжних донорів, та співпрацюючи з іншими інституціями. Значна кількість реалізованих проєктів підтримує розвиток підприємництва серед цільової групи.

Однак не лише ГО у громадах можуть виступати рушійною силою у питанні реінтеграції військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей. Волонтерський рух є потужною силою громадської підтримки в сучасних умовах. Він є законодавчо визначеним та включає допомогу Збройним Силам України, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій; соціальну реабілітацію та підтримку осіб у складних життєвих обставинах; проведення громадських заходів [11]. При цьому, волонтери часто виходять за межі прописаних завдань, наповнюючи свою активність необхідними та важливими заходами за принципом «тут і зараз» [10]. Таким чином, волонтери мають близькі повноваження до членів громадських організацій (за винятком ситуацій, коли грантодавці або організатори заходів вимагають наявності юридичної особи з відповідною реєстрацією у якості громадського об'єднання для впровадження проєктної діяльності) і також можуть як активно долучатись до мережі партнерств задля підтримки ветеранського соціального підприємництва, так і самостійно ініціювати відповідні заходи, лобіювати інтереси ветеранів, підтримувати громадський інтерес до їх соціальних підприємств тощо.

Підсумовуючи вище наведену інформацію, ми можемо виділити наступні інструменти залу-

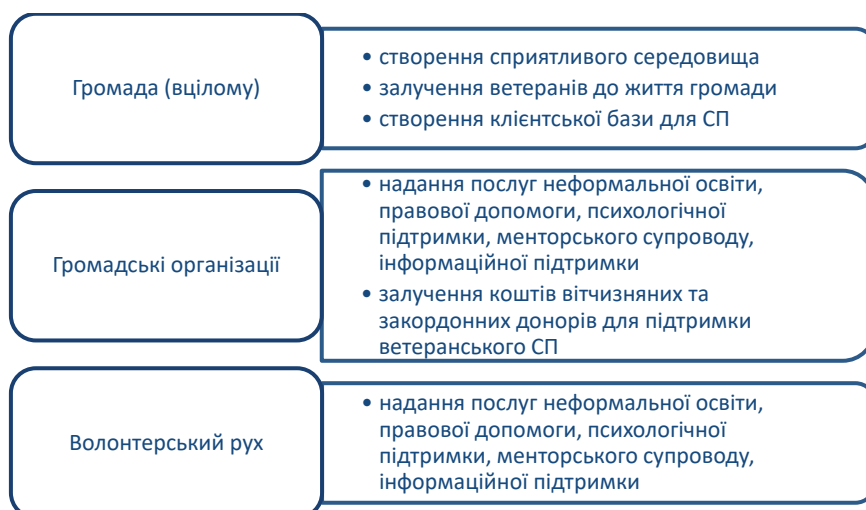

Рис. 1. Інструменти залучення громади до розвитку СП військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей

Джерело: розробка автора на основі даних [2, 3, 4, 9, 11, 12, 13]

чення громади до розвитку СП військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей:

Ефективна реалізація даних інструментів потребує залучення як самих військовослужбовців та членів їх сімей, так і інших стейкхолдерів. Так, вже наведений нами у прикладах проєкт «Норвегія-Україна» задля досягнення комплексного впливу, передбачав роботу не лише громадських організацій, а і закладів вищої освіти та представників державної влади. Українським ветеранський фонд, створений Міністерством у справах ветеранів, виділяє кошти і оплачує послуги громадських організацій для досягнення власних завдань. І, звісно, говорячи про розвиток соціального підприємництва, не можна не зважати та місцевий бізнес та його потенціал у підтримці ветеранських СП, як фінансовій, так і менторській або партнерській. Саме тому, говорячи про модель розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей, ми говоримо про партисипацію різних стейкхолдерів.

Серед основних умов результативності вище зазначених інструментів залучення громади до розвитку СП військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей, ми можемо виділити наступні:

- високий рівень соціальної згуртованості громади;

- проактивність громади у залученні військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей до життя громади;

- активна підтримка СП військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей: створення клієнтської бази, поширення інформації тощо;

- проактивність громади у залученні інших стейкхолдерів (освіти, бізнесу, влади) до підтримки розвитку СП;

- фінансова підтримка громадських організацій органами державного управління та міжнародними донорами задля вирішення питань ветеранів, у тому числі щодо розвитку підприємницької діяльності;

- співпраця громадських організацій з іншими стейкхолдерами задля комплексного вирішення питання;

- наявність комунікаційного майданчику (платформи/простору) для обговорення нагальних питань та прийняття спільних рішень в середині громади різними стейкхолдерами.

Висновки. Отже, громада є важливим учасником впровадження партисипативної моделі розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей.

Саме від громади, її згуртованості, здатності залучати та підтримувати ветеранів, співпрацювати з представниками влади, освіти та бізнесу задля розвитку соціального підприємництва військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей, значною мірою залежить успішність цього завдання. Громада у своїй сукупності осіб, а також через своїх активних представників – громадських організацій та волонтерів – здатна напяму впливати на СП через правовий, психологічний, консультативний супровід ветеранів, які бажають відкрити власну справу на користь громаді, надання їм послуг з неформальної освіти, та власне, створення клієнтської бази. Водночас, дані зусилля матимуть найбільшу ефективність за умови координації та поєднання своїх зусиль з іншими стейкхолдерами та активного залучення підтримки закордонних організацій або вітчизняних фондів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітичне дослідження “Портрет ветерана російсько-української війни 2014 – 2022 рр.” Український ветеранський фонд. URL: https://veteranfund.com.ua/opportunity/portret_veterana.

2. #ВАРТО+ГО. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/varto-go2023/>

3. Василенко О., Грищенко І. Територіальні громади: акцент на реінтеграцію ветеранів та учасників бойових дій в цивільне життя. Scientific Collection «InterConf». 2023, №178. С. 128-130. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/download/4678/4714>

4. Ветеранські громадські організації. Офіційний сайт Львівської обласної військової адміністрації. URL: <https://loda.gov.ua/services/text/74255>

5. Друге анонімне онлайн-опитування серед ветеранів та діючих військовослужбовців «Портрет ветерана. Блок «Потреби ветеранів». 6-12 лютого 2023. Український ветеранський фонд Мінветеранів. URL: <https://veteranfund.com.ua/doc/6-12-02-23.pdf>

6. Захаріна Т. І. Механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реінтеграції ветеранів. Людинознавчі студії : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка / М-во освіти і науки України, ДДПУ ім. І.Франка; [редкол.: М. М.Чепіль (гол. ред.), Л. Морська, Н. Муқан та ін.]. Дрогобич: ВД Гельветика. 2023, Вип. 16/48 : Педагогіка. С. 100-104. URL: <http://ir.dspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2432>

7. Зеленський розкрив чисельність Збройних сил України. Інформаційне агентство Уніан. 29.01.2024. URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-rozkriv-skilki-zaraz-viyskovih-u-zsu-12526479.html>

8. Карпенко О., Лях Т. Л., Гунько С. О. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. Ввічливість. Humanitas. 2023, №10(2), С. 218-224. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45874/>

9. Коленіченко Т. І. Соціально-психологічні детермінанти соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни в умовах сучасного соціуму. Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені ТГ Шевченка, 2022, №173(17), С. 48-53. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/57>

10. Нагорна Н. С. Особливості активності волонтерства, громадського сектору та соціального підприємництва в кризових умовах. Технології розвитку інтелекту. 2023. Т. 7, № 2(34). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2023.7.2.8>

11. Про волонтерську діяльність. Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

12. ПРООН в Україні. Громадська безпека та соціальна згуртованість. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/polipshennya-hromadskoyi-bezpeky-ta-sotsialnoyi-zhurtovanosti>

13. Проєкт «Норвегія-Україна». Міжнародний Фонд Соціальної Адаптації. URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya/>